

A tanya és a tanyafelszámolás a propagandában

Kimmel Máté

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar — doktorandusz

A század eleji agrárszakértők „tanyakérdés” néven emlegetett diskurzusa során különböző tervek születtek tanyaközpontok vagy falvak részben organikus, részben központilag kezdeményezett felállítására az Alföldön. Az „okszerű” — azaz a nyugati farmokhoz hasonló vagy éppen a dunántúli falvak mintájára kialakított — gazdálkodási rendszer meghonosodásának érdekében a következő területeken tartották szükségesnek a tanyaközponti intézményrendszer fejlesztését: egészségügy, állategészségügy, vallás, kultúra, oktatás, közigazgatás, úthálózat és gazdasági integráció.¹ Azaz egy átfogó és kiterjedt állami intézmény- és infrastruktúratelepítő programot vizionáltak. A háború után a kommunista kormányzat az „okszerű” mezőgazdasági termelés alatt már elsősorban a kolhozrendszer meghonosítását értette, ami ismétellen szükségesnek láttatta a tanyavilág települési viszonyainak átalakítását. Az úgynevezett községesítést és a tanyaak betagozását a térszerekbe mindvégig kiterjedt propagandatevékenység is kíséerte, amely egyrészt a tanyasiak meggyőzésére szolgált, másrészt a tanyakérdés problémáján keresztül hirdette az ország általános fejlődését. A tanya ebben a narratívában az elmaradottság szimbólumává vált, a tanyafelszámolás programja pedig a modernizációt jelentette.

A tanyakérdés és a tanyapolitika az 1950-es években

Az MDP a tanyaakkal kapcsolatban egy, a terület- és településfejlesztési politikától különválasztott, önálló részpolitikát alakított ki. 1948-ra a témával kapcsolatos vitákat megszüntették. Innentől az MKP, majd az MDP Közigazgatási Bizottsága, 1949-től pedig a Tanyai Tanács lett a tanyapolitika kizárólagos irányítója. Feladatát a tanyakérdés „végleges megoldásában” jelölték meg, amely a „tervgazdálkodást akadályozó” településtípus felszámolását jelentette.² Az MDP azzal számolt, hogy a tanyai lakosság az anyavárosokba települ, másrészt új tanyaközpontok létesítését is előirányozták.³ Az első öt éves terv során 250 új tanyaközpont felépítését tervezték. Végül 1945 és 1955 között 38 alföldi település határában létesítettek egy vagy több új községet, összesen 74-et. A hatalom adminisztratív eszközökkel igyekezett elősegíteni a tanyasiak városokba vagy az új tanyaközpontokba való költöztetését. Ennek kirívó példája volt

¹ CZETTLER 1983: 333–334; GESZTELYI 1983: 345–346; KAÁN 1929: 104.

² BELÉNYI 1996: 97–98.

³ BELÉNYI 1981: 223.

az 1949-ben elrendelt külterületi építési tilalom.⁴ A jövőben kialakítandó „szocialista település-hálózat” megtervezéséért felelős szervezetek, így az Országos Tervhivatal és a Területrendezési Intézet nem is számolt a tanyákkal — és az aprófalvakkal sem –, mint a majdani településrendszer létező elemeivel.⁵ Végző soron a politikai célkitűzés kettős volt: a meglévő tanyarendszer „elsorvasztása” (tanyai építkezés korlátozása, állandó jellegű tanyai építkezés meggátlása, támogatás megvonása, belterületi építkezés elősegítése stb.), másrészt a tanyaközpontok fejlesztése.⁶ A lakóépületek építése, a beígért középület- és infrastruktúra-fejlesztések (tanácssháza, iskola, orvosi rendelő, tanácsi szolgálati lakások, gyógyszertár, fűrt kút, beton bekötőút, villany bevezetése) azonban csak nagyon lassan haladtak előre. A fejlesztendőnek tartott tanyaközpontok számát ezért folyamatosan csökkentették. 1954-ben a Tanyai Tanács megszűnt, de az építési tilalom például egészen 1986-ig érvényben maradt.⁷

Közszégesítés és „népművelés”

A „tanyakérdés” nyilvánvalóan nem csupán gazdasági kérdés volt. Többek között kulturális problémát is jelentett a hozzászólók számára. Oktatási és kulturális intézményeken túl a tanyavilág népének „művelésében”, „nevelésében” a propagandának is kiemelt szerepet szántak. Már a háború előtt Gesztelyi Nagy László, a Duna–Tisza Közi Mezőgazdasági Kamara igazgatója is az iskola mellett a propagandában látta a tanyasiak körében a nemzeti identitás kialakításának fő eszközét. Egyik tanyákról írt kötetében külön fejezetet szán a sajtó szerepének, melyben felszólítja a vidéki lapokat, hogy adjanak ki olyan közleményeket,

„amelyek a tanyavilág lakosságát, gazdasági, nemzeti, politikai, társadalmi irányban helyesen tudnák vezetni, tanítani, nevelni.”

Emellett értekezzenek arról, hogy a gazda

„a saját maga sorsának jobbrafordulásában miként lehet önmaga is értékes tényező”,

azaz vállaljanak ismeretterjesztő szerepet. Kétirányú propagandát képzelt el. Miközben a „vidéki” lapok a tanyasiaknak szánt anyagokat közölnék, addig a „fővárosi” sajtó

„akkor végez valóban nemzeti feladatot, ha [...] fel fogja a magyar tanyakérdés nemzeti hivatását és ebből a szemszögből igyekszik tárgyalni a tanyakérdést, felhívta az illetékesek figyelmét az ottani hibákra, bajokra”⁸

⁴ BELÉNYI 1996: 99–101.

⁵ BELÉNYI 1996: 44–45, 50–52.

⁶ Ö. KOVÁCS 2012: 101.

⁷ BRAY—KOVÁCS 2021: 10–11.

⁸ GESZTELYI 1928: 287–288.

A háború után Tanyai Tanács (TT) felállítása és a tanyák felszámolása mellett a gazdasági indokokon túlmutató fontos érv volt, hogy a tanyasiakat lehetetlen bevonni a „felvilágosításba”, „művelődésbe”, azaz a községesítést a kulturális integráció szempontjából is megindokolták. Perczel Károly a TT felállítását megelőző felmérésben kiemelte, hogy a megfelelő intézményi ellátottság hiánya miatt a tanyasiak kimaradnak a központi direktívának megfelelő nevelésből. Az oktatás megszervezése lehetetlen,

„a tanyalakók minden kultúrától, az ország politikai, szellemi életétől és fejlődésétől teljesen elszakadnak. Újságot, könyvet nem olvasnak, politikai vagy szakszervezeti életet nem élnek, moziba nem járnak.”

Így a megfelelő, kollektivista normákat és gondolkodásmódot sem tudják elsajátítani:

„A szociális együttélés érzése, a kölcsönös segítség szükséglete, a társadalmi termelés szükségessége nem fejlődhetik ki.”⁹

A TT saját kiadványában és különböző agrárkiállításokon népszerűsítette a községesítést. A szervezet 1950-ben adta ki a *Virágzó új községeket a tanyavilág nyomorúsága helyett* című propagandafüzetet. A kiadványban a közigazgatás, posta, iskola, piac, orvos hiányát érzelmileg töltött grafikák ábrázolják. Első felében a tanyavilág hátrányairól, a tanyasiakat „kizsákmányoló” városi vezetésről és „kulákokról” olvashatunk. Második felében az állami kölcsön propagálása és az építkezésekre való jelentkezés menete kapott nagyobb hangsúlyt.¹⁰

1950-ben a megyei lapoknak is kiadták a parancsot, hogy valamennyi

„rendszeresen foglalkozzon a tanyaközségek és tanyaafalvak kiépítésével.”¹¹

A propaganda egy jelentős része természetesen maguknak a tanyasiaknak szólt. Más anyagok a tanyasiak helyzetének javulásán keresztül kívánták bemutatni az ország általános fejlődését. Utóbbi olykor éppen a „népnevelés” innovatív eszközeinek felsorolásával.

1951-ben a *Délmagyarország* címlapon szólított fel a „fokozottabb népnevelő munkára”, amelynek főleg a tanyavilágban látta szükségét a cikk névtelen, a párt nevében megszólaló szerzője.¹² Távlati célként az „új parasztság” megteremtését és a tanya, a falu és a város közötti kulturális különbségek felszámolását nevezi meg. Az írás amellet érvel, hogy a városi munkásokból toborzott begyűjtők és népnevelők helyett nagyobb számban kellene a helyieket bevonni a párt és a tanyavilág közötti kapcsolattartást segítő feladatokba. Mindez éppen a tanyavilág települési viszonyai miatt nehézkes. Elsősorban a pártonkívüliek, a tömegszervezetek, a DISZ, DÉFOSZ, MNDSZ tagjainak, valamint a gépállomások párt- és ifjúsági szervezeteinek fokozottabb bevonására szólít fel a cikkíró. A párt és a tanyasiak kapcsolatának „erősödésétől”

⁹ HU-MNL-OL-XIX-A-59. 2. Jelentés a tanyai építkezések ügyében történt helyszíni vizsgálatról (1948. november 15.), 9–10.

¹⁰ HU-MNL-OL-XIX-A-59. 2. *Virágzó új községeket a tanyavilág nyomorúsága helyett*. Kiadja a Tanyai Tanács.

¹¹ HU-MNL-OL-XIX-A-59. 2. Jegyzőkönyv. Készült a Mezőgazdasági és Szövetkezeti Bizottság 1950. február 6-i értekezletén., 4.

¹² *Délmagyarország*, 1951. szeptember 25., 1.

a „párt irányításával folyó” munka hatékonyságát, közelebbről az ötéves terv sikerét várta, amelynek részeként a községesítést érintő intézmény- és infrastruktúraépítés is végbemegy.¹³

A párt Mezőgazdasági és Szövetkezeti Bizottságának agitációs terve szerint a propaganda 1950 elején 12 ezer családot céltott, hat megyéből, elsősorban „szövetkezeti dolgozókat” és párttagokat. Ekkor még úgy látták, hogy ennyi főnek biztonsággal tudnak lakást építeni az évben. A legnagyobb akadályt az „asszonyok ellenállásában” nevezték meg, ezért elsősorban őket kívánták „meggyőzni”. A legkönnyebben rávehetőnek a fiatalokat tartották. Az agitáció kiterjedt volna a mezővárosok belterületére, az anyavárosok lakosságára is, mivel ott (a dokumentumban a „kulákok agitációja” miatt) nagy ellenállást tapasztaltak. Az agitációt a Megyei Bizottságok irányították. A tanyavilágba a falusi pártszervezetek „népnevelőit” és tömegszervezeti aktivistákat, valamint a téeszék és gépállomások pártszervezetének agitátorait kívánták kiküldeni.¹⁴

Ugyanebben a dokumentumban a beköltözés melletti érvelés technikáit is részletesen kifejtette a bizottság. Elsősorban a tanyaközpontokban felépülő intézményeket és az integráció előnyeit hirdették. Másodsorban az igényelhető állami támogatásokról és hitelekről számoltak be. Az érvelést „támadó jellegűre” tervezték a „kulákokkal” és „klerikális reakcióval” szemben. Ez abban nyilvánult meg, hogy az útmutatás szerint az agitátorok az ellenvélemények esetén „ne védekezzenek”, hanem „támadó jellegűen” mutassanak rá az előbbi ellenségek híreszteléseinek hamisságára. A „kulák” az irányadás alapján alkalmazható érvelés szerint ugyanis azért van a beköltözés ellen, mert neki nincsen rá lehetősége, és az új faluban nem tud „rombolni”. A „klerikális reakció” elsősorban azzal érvel majd, hogy a falvakban nincsen templom, de valójában

„soha nem törődtek azzal, hogy a tanyai parasztság helyzetén segítsenek”.¹⁵

A jelentésekből kitűnik, hogy sokan az agitáció alkalmával ugyan jelentkeztek a beköltözésre, de később visszavonták azt. Nem ritkán a jelentkezőknek több mint a fele tett így, sőt előfordult, hogy maguk az agitátorok is visszaléptek.¹⁶ A beköltözés elutasíttóságát a „kulákok” és a „klerikális reakció” propagandájának tudták be. Ilyen címszó alatt említenek néhány, vélhetően valóságos aggodalmat is, amely miatt a tanyasiak visszautasították a betelepedést. Az egyik az volt, hogy a falvakban nincs templom.¹⁷ Egyesek azért vonakodtak, mert a mezőgazdasági munkák mellett nem volt idejük építkezni.¹⁸ A téesztagoknak pedig problémát okozott, hogy sokszor a belterületet a téesztől távol jelölték ki.¹⁹

¹³ *Délmagyarország*, 1951. szeptember 25., 1.

¹⁴ HU-MNL-OL-XIX-A-59. 2. Jegyzőkönyv. Készült a Mezőgazdasági és Szövetkezeti Bizottság 1950. február 6-i értekezletén., 3.

¹⁵ HU-MNL-OL-XIX-A-59. 2. Jegyzőkönyv. Készült a Mezőgazdasági és Szövetkezeti Bizottság 1950. február 6-i értekezletén., 3.

¹⁶ HU-MNL-OL-XIX-A-59. 2. Jelentés a második számú bizottság július 16-án Szolnok-megyében végzett munkájáról. 1950. június 16.

¹⁷ HU-MNL-OL-XIX-A-59. 2. Jegyzőkönyv. Készült a Mezőgazdasági és Szövetkezeti Bizottság 1950. február 6-i értekezletén., 2.

¹⁸ HU-MNL-OL-XIX-A-59. 2. Jelentés a 11. sz. bizottság június 17-én Hajdú-Bihar megyében végzett munkájáról. 1950. június 17.

¹⁹ HU-MNL-OL-XIX-A-59. 2. Feljegyzés Erdei Miniszter Elvtárs részére. 1953. december 2.

A propaganda és az agitáció több okból is sikertelen volt, a lakossági építkezések elmaradtak. Ennek az egyik fő oka az volt, hogy az állami beruházások is lassan haladtak. Másrészt a házépítőknek adható hitel meghirdetésére szűkös keretet adott a kormány. 1950-ben a TT úgy vélte, hogy ebből legfeljebb a tanyasi lakosok 20-25 százalékának tudnak segíteni. Mivel a hitelek szűkösek voltak, a TT a kalákaépítkezést propagálta.²⁰ Az egyik első „szocialista községben”, Ebesen például így is épült fel a legtöbb ház. Előre megtervezett típusházak közül lehetett választani. A felépítés menete közben az alaprajzokon csak a műszaki vezető engedélyével lehetett módosítani, de utólag a beköltözők gyakran átalakították a lakásokat, például a tanyákra jellemző kemencéket építettek be, vagy a nyitott tornácot részben befalazták. Ebesen először a cselédházak lakói költöztek el, a saját tanyát nehezebben hagyták ott a tulajdonosok.²¹

A TT jelentései szerint az Ebesen is tapasztalt különbségek általánosak voltak:

„Az egyénileg gazdálkodó parasztok általában nem költöznek be a kijelölt tanyaközpontokba, hanem tanyáikat fenntartják. Ez a tapasztalat ott is, ahol a központok már meglehetősen kiépültek, közigazgatásuk és minimális intézményeik már vannak [...]. A tanyán lakó dolgozó parasztoknak csupán 5-15 %-a igényel a tanyaközpontokban házhelyet. Ezek legnagyobb része is olyan, aki már bent lakik a tanyaközpontban és gyermekei részére kér házhelyet.”²²

Ezzel szemben:

„A tszcs-ok tagjai és az állami gazdaságok dolgozói általában a központokba való beköltözés mellett vannak. Több helyen házhelyek juttatását és építési kölcsönt kérnek, hogy beköltözhesenek.”²³

Az egyéni gazdák esetében olykor az is előfordult, hogy a családok a tanyát is megtartották, és csak időszakosan éltek a falvakban.²⁴ A beköltözés tehát — a gazdasági problémákon túl — azért nem haladt előre, mert a tanyának a magas adók és beszolgáltatási kötelezettségek mellett is némi értelmet adott az egyéni gazdálkodás lehetősége. A tanyát otthagyo parasztok többsége pedig valószínűleg a mezőgazdaságot is elhagyta, inkább költözött az iparvárosokba, mint a félig-meddig kiépülő tanyaközpontokba. A párt Szövetkezeti Bizottsága szerint a „szocialista szektor dolgozói” azért könnyebben rávehetők a beköltözésre, mivel ők

„már szakítottak az egyéni kisárutermelő gazdálkodással”²⁵

²⁰ HU-MNL-OL-XIX-A-59. 2. 1950. február 6-i ülés tárgysorozatának 2. pontja. Az Országos Tervhivatal elnökének és a Tanyai Tanács elnökének közös javaslata a tanya-kérdés rendezésére., 1.

²¹ SZOLNOKY 1953: 122–23, 125–127, 130.

²² HU-MNL-OL-XIX-A-59. 2. Tárgysorozat a Tanyai Tanács 1950. február 6-án tartandó ülésére., 2.

²³ MNL OL XIX-A-5F9. 2. Tárgysorozat a Tanyai Tanács 1950. február 6-án tartandó ülésére., 2–3.

²⁴ DÚRÓ 1990: 67–68.

²⁵ HU-MNL-OL-XIX-A-59. 2. Jegyzőkönyv. Készült a Mezőgazdasági és Szövetkezeti Bizottság 1950. február 6-i értekezletén., 1–2.

Művelődési autók átadása a kis létszámú falvak, tanyák tankönyvvel, filmekkel, ismeretterjesztő előadásokkal való ellátására. Budapest VIII. kerület, Pollack Mihály tér. 1959. (Forrás: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Sándor György. Fortepan, 117181.)

A községépítések elakadása és a Tanyai Tanács 1954-ös felszámolása után a tanyakérdés nem szűnt meg beszédtema lenni. 1959-ben többek között az *Élet és Irodalom* számolt be a tanyasi „népművelés” akkori állásáról.²⁶ A cikkben a korabeli kultúrpolitika előszeretettel reklámozott vívmányáról, a „népművelési autók” hódmezővásárhelyi küldetéseiről olvashatunk. A leírás szerint egy ilyen autó hatszáz kikölcsönözhető könyvvel, köztük mezőgazdasági szakkönyvekkel, valamint magnetofonnal, filmvetítővel és „villamos földszereléssel” indul útnak a tanyavilágba. Iskoláról iskolára járnak, általában öthetente térnek vissza egy-egy határrészre.

A cikk jó példa arra is, amikor a tanyavilág elmaradottsága és/vagy ennek ellenére látható fejlődése az ország általános modernizációjának hírnökeként jelenik meg a propagandában. A képzeletbeli hódmezővásárhelyi terepbejárás elején a szerző a városba is elkalauzolja az olvasót, érzékeltetve a modernitás és a tanyavilág közötti kontrasztot. Az előbbit mozi, színház, boltok és takarékszövetkezetek, kiállítások és ipari üzemek jellemzik. Az eszpresszóban folytatódik az utazás, ahol tánczene szól, az újságban úrrakéták útjáról lehet olvasni.

„És akkor azt mondja az asztaltárs: — a mi megyénk lakosságának fele tanyán él. A kellemes zsongásba úgy hull bele a szó, mint a kő a tóba. És gyűrűket vet. Tanya.”²⁷

Az előbbiekkal szemben a távolságok, sáros utak, elzártság és a téli unalom jellemzi a tanyavilágot. A presszóban folytatott beszélgetés során megállapítják, hogy természetesen nem lehet mindenhol mozit és utakat csinálni, ezért „falusias tanyaközpontok” kialakítására van szükség.²⁸

²⁶ *Élet és Irodalom*, 1959. január 23., 5.

²⁷ *Élet és Irodalom*, 1959. január 23., 5. (Kiemelés tőlem — K. M.)

²⁸ *Élet és Irodalom*, 1959. január 23., 5.

Ahol tanyaközpont és termelőszövetkezet is van, ott jobb az élet és „nagyok az igények” a cikkíró szerint. A következő felsorolással illusztrálja a múlt és a jövő különbségeit: míg korábban a „kenyér, hús, tüzelő, éhező gyerekek, betegségtől legyöngült szervezet” problémája, addig a jelenben a „fürdőszoba, könyv, rádió, előadás, színjátszó csoport” megléte vagy nem léte foglalkoztatja az itteni embereket. Narratívájában a jobb életkörülmények miatt fejlődő igények magyarázzák, hogy a népművelési autók látogatásai is népszerűek az előnyösebb tanya-központokban.²⁹

A tervszerű és centralizált községeztetés leállítását követően a tanyakérdés megoldódását a tanyaközpontok és termelőszövetkezetek többé-kevésbé organikus fejlődésétől várta a diskurzus. A kollektivizálás befejezését követően viszont olyan gazdasági problémákkal szembesült a kormányzat, amelyek hatására a tanyavilág legalább részleges fennmaradását hosszabb távon is kénytelen volt megtűrni, adott esetben támogatni.

A tanya és a tanyaafelszámolás reprezentációja a kollektivizálás után

1973-ban a Hazafias Népfrent és a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) tanyakonferenciát rendezett Kecskeméten. A tanácskozáson a Bács-Kiskun megyei párt- és közigazgatási vezetők egy része, a minisztériumok és egyes vállalatok képviselői, megyei és alföldi értelmiségiek (írók, újságírók, tanítók) jelentek meg.³⁰ Itt már az a narratíva uralkodott, miszerint a „szocialista nagyüzemi gazdálkodás” keretei között a tanya megszűnése továbbra is „szükségszerű”, ugyanakkor „differenciált és lassú”. A fogadó megye párt- és tanácsi vezetői úgy foglaltak állást, hogy a tanyavilág eltűnéséig az „átmeneti időszak” politikáját kell érvényesíteni.³¹

A konferencia idejére a Bács-Kiskun megyei funkcionáriusok már kidolgozott tanyapolitikai programmal érkeztek. Ennek főbb pontjairól a *Szabad Föld* is beszámolt.³² A tanyák megítélésének kiindulópontjai nem változtak a korábbiakhoz képest:

„A városi vagy akár falusi ember számára a tanyavilág ma is isten háta mögötti állapotokat: sártengert és petróleumvilágítást, hajnaltól sötétedésig való gürcölést és elmaradottságot, a kultúra és civilizáció hiányát jelenti.”

Ugyanakkor a Tanyai Tanács tevékenysége már „merész elképzelésként” kerül leírásra, amely a „lelkésedés” mellett nem mellőzte az „erőszakoskodást”, „túlkapást” sem. A gyors felszámolással szembemenő álláspontot itt is ismétlik:

„A tanyavilág bomlása igen-igen lassú folyamatnak mutatkozik.”³³

²⁹ *Élet és Irodalom*, 1959. január 23., 5.

³⁰ A konferencia összefoglaló kötete: CSERKUTI—HORVÁTH 1973.

³¹ ZÁM 1973: 43–44.

³² *Szabad Föld*, 1972. február 13., 3.

³³ *Szabad Föld*, 1972. február 13., 3.

A cikk szerint a nagyüzemek vezetői jelenleg „szükséges rossznak” tartják a tanyákat. A sikeresebb téészek továbbra is ösztönözni próbálják a beköltöztetést, mivel a nagy táblák kialakítása az érdekükben áll. A kevésbé jól teljesítő, „gyenge” téészek viszont éppen a tanyán maradás mellett vannak, hiszen az ottani munkaerőt és a háztáji vagy részes művelést nem tudják nélkülözni.³⁴ Bács-Kiskun megyében egy 1962-es adatokra alapozó felmérés szerint az itteni téészek közel fele kapta meg a „gyenge” minősítést.³⁵ A nagyüzemi termelés képtelensége a második ötéves terv időszakában (1961–1965) vált nyilvánvalóvá, amikor is központilag elhatározták, hogy a területen nagyarányú szőlőtelepítést hajtanak végre, átlagosan 150–250 holdon. A mennyiségi szemlélet hátulütői igen hamar megmutatkoztak, illetve a parasztság által ültetett, az itteni talajviszonyokhoz jobban szokott idős tőkeállomány egy részét gyenge, kevésbé időtálló fajtákkal váltották fel. A szőlőből 1300 hold, a gyümölcsösből 1600 hold pusztult el az 1970-es évekre, és további 7–8000 hold volt veszteséges. Ezek többségét „gyenge téészek” művelték.³⁶ Nem véletlen tehát, hogy a megyei vezetésnek az 1970-es években is aktív tanya-politikát kellett folytatnia a nagyüzemi termelés valamilyen szintű fenntartásának érdekében.

A cikk összegzése szerint a legelőnyösebb formáció az úgynevezett szakszövetkezet, ahol a tanya előnyei a leginkább ki vannak aknázva a tagok és a nagyüzemek javára.³⁷ A szakszövetkezetekben a korábban a tagság tulajdonát képező mezőgazdasági területek ugyanúgy beviteli kötelezettség alá estek, de az alapszabály módot adott arra, hogy a tagok saját földjeiket járadék fizetése mellett használatra „visszakapják”, és azon kisüzemi gazdálkodást folytathassanak. Létrehozásukra éppen a fenti regionális problémák és a tanyákkal összefüggő termelési módok miatt volt szükség a Duna–Tisza közén. Ez a forma így érthető módon hosszabb időre biztosította a tanya fennmaradását.³⁸

A tanyakérdést tehát nem oldotta meg a kollektivizálás, a háztáji vagy szakszövetkezeti kisüzemi termelést ugyanis nem tudta nélkülözni az államgazdaság. Fel kellett merülnön, hogy valamilyen módon javítani kell a tanyán maradók életkörülményein. A tanyakérdésről folyó új diskurzus sarokpontjait jól összefoglalják a kecskeméti konferencia záróelőadásának sorai:

„Mi tehát nem arra törekszünk, és nem lehet ez távolabbi célkitűzés sem, hogy megszüntessük a tanyákat. Arra törekszünk, hogy megszüntessük azokat a hátrányos körülményeket, amelyek között a tanyákon lakó emberek élnek. Ez a körülményektől függően a tanya megszüntetésével, más esetekben a tanyákon folyó életmód vagy a tanya épület-állagának lényeges megváltoztatásával oldható meg.”³⁹

A tanyasi élet és gazdaság egyöntetű elítélésének feloldásával megszülettek a „jó tanya” és a „rossz tanya” ismérvei a diskurzusban. A „jó tanya” modern, azaz elsősorban villamosított, a háztartás és a gazdaság gépesítve van. A központi direktívának megfelelő körülményeket biztosít a lakóinak és a termelésnek. A „rossz tanya” továbbra is az elmaradottság, a kulturálat-

³⁴ *Szabad Föld*, 1972. február 13., 3.

³⁵ Ö. Kovács 2020: 58, 60, 66.

³⁶ ZÁM 197: 93–96, 98–101, 106–107.

³⁷ *Szabad Föld*, 1972. február 13., 3.

³⁸ Kovács 2010: 148–149.

³⁹ CSERKUTI—HORVÁTH 1973: 138.

lanság szimbóluma, és a termelés szempontjából haszontalan. A „jó tanyasi” például azt is támogatja, hogy a gyermekei tanuljanak, és elhagyják a tanyát, tehát segíti a tanya nélküli jövő megteremtését (mint azt például a *Híradó* egyik propagandaadásában láthatjuk)⁴⁰.

A kollektivizálást követően a tanya már nem volt feltétlenül ellentétes a modernnel, a községezés pedig nem jelentette a modernizáció egyetlen járható útját a tanyakérdésben. Immár elméletileg a tanya is „fejlette” válhatott, amennyiben technikai felszerelése révén korszerűnek vélt lakóhellyé és termelőhellyé válik. A centralizált politikai irányítás igénye és a szigorú gazdasági szemlélet viszont megmaradt. A tanyák fennmaradását az ottani termelés hatékonysága dönti el, valamint a fejlesztés során az elsődleges cselekvő pedig az állampárt a tanyakérdés aktuális diskurzusában.

Összefoglalás

A tanyavilágra jellemző körülmények „fejlesztése” a pártállami narratívában a községezés és a téeszrendszerbe való betagozódást jelentette. A kollektivizálás utáni gazdasági problémák miatt az előbbit felváltotta a tanyák lokális modernizációjának lehetősége, azaz a technikai-technológiai fejlesztések a tanyasi háztartásban és gazdaságban is megvalósíthatók lettek az akkori diskurzus résztvevői szerint. A termeléshez a tanya ekkortól elsősorban a háztáji révén járulhatott hozzá. A tanya annak „eredeti” formájában mindvégig az elmaradottság szimbólumaként jelent meg a médiában és általában a diskurzusban. Mindez sosem a tanyasiak ellen szólt, hiszen önképének megfelelően az állampárt szövetségést keresett a „kis- és középparasztságban”, akiket a múlt rendszerek áldozataiként prezentáltak. Ez a beszédmód annyiban módosult a kollektivizálás után, amennyiben létrejött az eredetitől eltérő „modern” tanya fogalma — elsősorban a technikai-technológiai felszereltséget értve ezalatt. Akár a tanyaközpontokban, akár a kiterjedt infrastruktúra révén helyben a tanyán, ebben a narratívában magát a „népművelést” is a technikai vívmányok biztosították.

Szakirodalom

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

HU-MNL-OL-XIX-A-59.1-4. Tanyai Tanács (1949–1954)

BELÉNYI Gyula

1966 *Az alföldi városok és a településpolitika (1945–1963)*. Szeged: Csongrád Megyei Levéltár.

1981 A szegedi tanyák 1949-ben. *Agrártörténeti Szemle* 23/1–2, 224–235.

| ⁴⁰ Tanyáról a fővárosba. *Magyar Filmhíradó*, 1976. május.

BRAY Ágnes — KOVÁCS Teréz

2021 Alföldi tanyák és tanyapolitikák a múltban és a jelenben. *Acta Sociologica — Pécsi Szociológiai Szemle* 7/1, 4–38.

CZETTLER Jenő

1983 Tanyai települések és tanyai központok. In TÓTH Pál Péter (szerk.): *Agrárszociológiai írások Magyarországon 1900–1945*. Budapest: Kossuth, 332–344.

CSERKUTI Ferenc — HORVÁTH László (szerk.)

1973 *Mi lesz a tanyákkal?* Budapest: Hazafias Népfront.

DÚRÓ Annamária

1990 A tanya és a zárt település kapcsolata — társadalomföldrajzi megközelítésben. *Tér és Társadalom* 4/2, 63–80.

GESZTELYI NAGY László

1928 *Magyar Tanya*. Kalocsa: Árpád Részvénytársaság Könyvnyomdája.

1983 A Magyar Alföld és a tanyavilág. In TÓTH Pál Péter (szerk.): *Agrárszociológiai írások Magyarországon 1900–1945*. Budapest: Kossuth, 345–354.

KAÁN Károly

1927 *A magyar Alföld*. Budapest: MTA.

KOVÁCS Teréz

2010 *A paraszti gazdálkodás és társadalom átalakulása*. Budapest: L'Harmattan.

Ö. Kovács József

2012 *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965*. Budapest: Korall.

2020 A téeszneurózisról. „Gyenge” téeszek és földügycyk a kollektivizált vidéki Magyarországon. In CSIKÓS Gábor — HORVÁTH Gergely Krisztián (szerk.): *Az árnyékos oldalon. A vidéki Magyarország a rövid hatvanas évcykben*. Budapest: Nemzeti Emlékezet Bizottsága — MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 55–96.

SZOLNOKY Lajos

1953 Néprajzi megfigyelések egy új szocialista község kialakulásával kapcsolatban. *Ethnographia* 64/1–4, 104–147.

ZÁM Tibor

1973 Gondunk: a tanyavilág. *Forrás* 5/3, 42–51.

SAJTÓFORRÁSOK

Szabad Föld, 1972. február 13., 3. MAJOR Lajos: *A tanyavilág négy sarka*.

Élet és Irodalom, 1959. január 23., 5. SIPOS Gyula: *Elindult az első...*

Délmagyarország, 1951. szeptember 25., 1. *Fokozottabb népnevelő munkát a tanyák dolgozó parasztsága körében*.

Tanyáról a fővárosba. *Magyar Filmhíradó*, 1976. május.

Abstract

In 1949, the communist state party established the Tanyai Tanács (Tanya Council). Its purpose was to eliminate the isolated small farms of the Great Hungarian Plain, the so-called tanyas. In their place, the government aimed to build kolkhoz-settlements, urban-like „socialist villages.” The project was accompanied by extensive propaganda, which, on the one hand, sought to „educate” the rural peasant population living on the tanyas, and on the other, to promote the modernization of the country through the example of transforming the Great Plain.

